Yakınçağ Tarihi Üzerine

Akademik Çalışmalar

Editör
ALİ ÇAKIRBAŞ

BİDGE

BİDGE Yayınları

Yakınçağ Tarihi Üzerine Akademik Çalışmalar

Editör: ALİ ÇAKIRBAŞ

ISBN: 978-625-8567-65-6

1. Baskı
Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL
Yayınlama Tarihi: 2025-12-25
BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374
Yayın hakları © BİDGE Yayınları
www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com
Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.
Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya / Ankara

Önsöz

Tarihsel süreklilik içinde yakınçağ, bir dönemin yalnızca siyasi ve toplumsal olaylarını değil, aynı zamanda zihniyet dünyasını, kültürel değişimlerini ve insanlık serüveninin incelikli izlerini de barındırır. Bu döneme dair yapılan çalışmalar, özellikle arşiv belgelerinin ışığında, geçmişin karanlıkta kalmış ayrıntılarını gün ışığına çıkarmaktadır. Bu açıdan tarih, yalnızca geçmişin kaydı değil; aynı zamanda insanlığın hafızasıdır. Bu hafıza, çoğu zaman sessiz raflarda bekleyen arşiv belgelerinde saklıdır. Yakınçağın karmaşık ve çok katmanlı dünyasını anlamak, ancak bu belgelerin titizlikle incelenmesiyle mümkündür. Bu çalışma, arşivlerin ışığında yakınçağ tarihine dair yeni bir okuma denemesi sunmaktadır.

Arşiv belgeleri, bir dönemin siyasi kararlarını, toplumsal dönüşümlerini ve bireylerin gündelik yaşamlarını görünür kılar. Bu belgeler, tarihçinin kaleminde yalnızca bir veri değil; geçmişin yeniden inşasında kullanılan temel taşlardır. Kitap boyunca, belgelerin sunduğu ayrıntılarla yakınçağın siyasi, ekonomik, sanayi ve kültürel hayatına dair değişimler farklı bakış açılarıyla yeniden yorumlanmıştır.

Bu çalışma, tarih yazımında belgenin önemini vurgularken, aynı zamanda okuyucuya edebi bir yolculuk da vaat etmektedir. Çünkü belgeler, kuru bir bilgi aktarımının ötesinde, insanlığın hikâyesini anlatan canlı metinlerdir. Onların satır aralarında, bir çağın umutları, çatışmaları ve hayalleri gizlidir.

Bu kitabın amacı, yakınçağ tarihini yalnızca öğrenilecek bir bilgi alanı olarak değil, düşünsel bir sorgulama ve estetik bir deneyim olarak sunmaktır. Okuyucunun, belgeler aracılığıyla tarihin derinliklerine nüfuz ederken, aynı zamanda geçmişle kurulan bağın edebi güzelliğini de hissedeceğine inanıyorum.

Emeği geçen tüm araştırmacılara ve bu çalışmayı mümkün kılan kurumlara şükranlarımı sunarım. Bu sayfaların, yakınçağın zengin ve çok sesli dünyasına yeni bir pencere açması dileğiyle…

Doç. Dr. ALİ ÇAKIRBAŞ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

İÇİNDEKİLER

XIX. YÜZYILIN DEĞİŞEN KOŞULLARINDA JAPON MODERNLEŞMESİ 1
ÜMÜT AKAGÜNDÜZ

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE MANASTIR'DAKİ EKŞİSU MADEN SUYU KAYNAĞI VE İDARESİ (1850–1900) 39
MEHMET NURİ ŞANDA

DİN VE DEVLET BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDE YAŞANAN HAKARET (SÖVME) HADİSELERİ (ARŞİV BELGELERİNE GÖRE) 58
NEVİM TÜZÜN

OSMANLI DEVLETİ'NDE KAZ DAĞI ORMANLARI & SANAYİSİ(1732 -1913) 89
ARZU BAYKARA TAŞKAYA

BÖLÜM 1

XIX. YÜZYILIN DEĞİŞEN KOŞULLARINDA JAPON MODERNLEŞMESİ

Ümüt AKAGÜNDÜZ[1]

Giriş

Aydınlanma yıllarında Avrupa'da yaşanan ekonomik, toplumsal, bilimsel farklılaşmaların yarattığı olanaklar, Avrupa sömürgeciliğinin niteliğini güçlendirirken niceliğini yoğunlaştırmıştır. 1750'lerde İngiltere, kapital sisteminin belirlediği şartlar bağlamında "çitlemeye dayalı tarım devriminden" "sanayi devrimine" doğru yol alırken ekonomik, siyasi ve toplumsal krizlerini bir türlü çözümleyemeyen Fransa ise demokratik devrimler çağını açmaktaydı. Modern devletin belirginleşen nüvelerinin yeni bürokratik kurumlar ile desteklenmesi ise değişen, yoğunlaşan, cüretkârlaşan yeni bir Avrupa tasarlamaktaydı. Bu dönemde ekonomik ve ideolojik farklılıkların kamuoyu bilinci ile burjuvazinin konumu bağlamlarında yarattığı dönüşümler, toprağa dayalı klasik imparatorluklardan çok daha muntazam kolektif ve bireysel yapılar şekillendirmiştir. Kapitalizm, merkantilizm, artan

[1] Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kırşehir/TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-1785-1122, umutakagunduz1@gmail.com.

sömürgecilik yarışı ile askeri teknolojilerdeki çok yönlü yenilikler modern devleti gündeme taşırken basın araçları sayesinde olgunlaşan kamuoyu bilinci yeni ideolojiler ve kurumlar yaratmaktaydı. Avrupa'nın XIX. yüzyılda karşı konulması zor askeri, ekonomik ve ticari üstünlükler elde etmesi ise feodal yapıların çözülmesini hızlandırmıştır. XIX. yüzyılın başlarından itibaren "Sanayi Devrimi" ile ekonomik üstünlüğü, "Fransız Devrimi" ile siyasi üstünlüğü, modern bürokrasinin icadı yani "Bürokrasi Devrimi" ile ise iç ve dış kamusal üstünlüğü yakalayan Avrupa olmaksızın küresel politikaları anlamlandırabilmek artık mümkün değildi. Açıkçası Avrupa dışı toplum ve uygarlıkların Avrupa olmaksızın dönüşemeyeceklerinin somutlaşması yeni siyasi, ekonomik, ideolojik deneyimlere kapı aralamıştı. Bugünün gelişmiş, gelişmekte olan ya da az-gelişmiş ülkeleri hakkında tarihsel okumalar yapıldığında bu ülkeleri, XIX. yüzyıldaki bu üç ana devrimle yani "Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi ve Bürokrasi Devrimi" ile kaynaşma biçimlerine göre tanımlayabilmek mümkündür. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, Almanya, Hollanda gibi günümüz gelişmiş ülkelerinin ekonomik, demokratik ve bürokratik devrimlerle kurdukları güçlü bağları, yaratıcı eğitim politikaları, şehirleşme avantajları ve zengin kamuoyu bilinciyle hâlâ sürdürdükleri somutlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ise bu üç devrimin bir veya iki tanesiyle bütünleştikleri ya da bunların üçüyle pragmatik-lojistik kaygılar nedeniyle yüzeysel ilişkiler geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin Rusya, Türkiye, Çin gibi ülkeler kendi kültürel, jeopolitik konumları bağlamalarında bu üç devrime yaklaşmışlardır. Demokrasi devrimine yüzeysel yaklaşan Çin, geç de olsa sanayileşmeyle bütünleşmeyi tercih ederken Konfüçyüsçü örgütlenme saiklerini bürokrasi devrimiyle iç içe kılmıştır. Sanayi Devriminin arkasında yer edinen teknolojik inovasyon karşısında sürekli geri kalma çelişkisinden kurtulamayan Türkiye ise ağır aksak bir demokratik devrim yanında Osmanlı son döneminden itibaren bürokratik

devrime daha fazla odaklanmıştır. Batının yanı başında Asya'nın yanı başında olmaktan kaynaklanan Asyalı değerlerinden kopamayan Rusya ise sosyalist deneyim bağlamında güçlü bürokratik saikler yanında yüzeysel demokratik bir devrim ile askeri güce odaklanmaktan kaynaklanan pragmatik bir sanayileşme yaşamıştır. Büyük çoğunluğu geçmişin sömürgesi ya da mandası olan az gelişmiş ülkelerin ise genellikle bu üç devrimle ya hiç tanışmadıkları ya da yüzeysel bürokratik ilişkiler kurdukları görülmektedir. Bugün her ne kadar Kore gibi Japonya bağlamında örnekleyebileceğimiz ülkeler olsa da Japonya'yı hâlâ eşsiz kılan husus erken tarihlerden itibaren elde ettiği başarılardır. Japon modernleşme süreci başlangıçtan itibaren sanayi devrimi, bürokrasi devrimi ve demokrasi devrimi ile keskin ya da yüzeysel bağlar kurarak bugünkü konumuna ulaşmıştır. Japon Modernleşme dinamiğinin gelişimini yönlendiren toplumsal çerçeve özellikle sanayi devrimi-kapitalizm-inovasyon ilişkisine çok hızlı uyum sağlayabilen bir örnek yaratmıştır. Uzaktan bakıldığında sanki geleneklerine bağlı kalarak modernleşmiş bir Japonya imajı zihinlerde canlanmakla beraber Batı'nın ekonomik, teknik, bilimsel dönüşümünü anlamlandıran bir sosyoekonomik yapı da karşımıza çıkmakta. Japonya, insan, çevre, canlı merkezli bir modernleşme dinamiği de yaratmaya çalışmıştır. Bu araştırmada 1854-1905 yılları arası öncelikli olmak üzere Japon Modernleşme sürecinin altındaki siyasi, askeri, toplumsal, ekonomik, kültürel unsurlar analiz edilecektir. Söz konusu çalışmanın amacı, Japon Modernleşme sürecinin gelişiminin altındaki sosyoekonomik dönüşümü, politik seyri ve eğitim alanındaki farklılaşmaları detaylandırabilmektir. (Acemoğlu & Robinsonve, 2013; Akagündüz, 2013; Alabaş & Yinilmez Akagündüz, 2021; Anderson, 1995; Dudley, 1997; Esenbel, 2015; Habermas, 1997; Hobsbawm, 2003; Kazgan, 2006; Keneddy, 2017; Mann, 2017; Yinilmez Akagündüz, 2013; Yinilmez Akagündüz, 2020).

Japonya ve Modernleşme

Japon Modernleşmesinin Tarihsel Altyapısı

Japon Modernleşmesinin tarihsel birikiminin XVI. yüzyıldan itibaren gelişen koşullarla biçimlendiği görülmektedir. Bu yüzyılda Ieyasu Tokugawa önderliğinde ellerinde samurayların gücünü barındıran 250 savaş lordunun birleşmesi, Japon tarihinin belirgin kırılma noktasıydı. Japonya'yı kendine özgü bir derebeylik sistemiyle tanıştıran bu olay, savaşçı sınıfın diğer sınıfları baskıladığı işler bir sistem yaratmıştı (Heyt, 1995: 2). Tokugawa Dönemi istilaların durduğu, tarımsal verimlilik ile nüfusun arttığı, şehirlerin geliştiği yılları kapsamaktaydı. Örneğin tüccarları, zanaatkarları ve samurayları kümelendiren Japon şehirlerinin gelişim hızı XVIII. yüzyılda sürekli bir büyüme katetti. 1800'lerin başında Japon toplumunun yaklaşık %15'i şehirlerde yaşıyordu. Dünyanın en büyük on şehrinden iki tanesi Japonya sınırlarındaydı (Lees, 2022: 61). Aslında içeride tesis edilen güçlü otorite bir ada ülkesi olmanın getirdiği avantajlarla birleşerek Japonya'nın konumunu farklılaştırdı. Homojen bir kültür ve etnisite birliğinin sağlanması, küresel salgınlar ile göçebe saldırılarının dışında kalınması, iç ticaret hacminin yoğunlaşması, nüfusun kontrollü artışı, alternatif yiyecek kaynaklarının varlığı ile Çin başta olmak üzere dışarıdan gelen bilgi yığınlarına Japonya'ya özgü kılınması XIX. yüzyılın ortalarında değişen dünyayla kaynaşabilecek sosyoekonomik, kültürel bir birikim yaratmıştı (Marr, 2018: 310-314).

1600'lerde Japonya'ya ulaşan Avrupa sömürgeciliğinin yarattığı Hıristiyan yoğunluğu ülkenin o dönemlerde Batı'ya yaklaşımını yönlendirdi. Will Adams gibi Tokugawa'yı denizcilik teknolojileriyle etkileyen figürler, ilk dönemlerde Japonya'nın Batı'yı anlamlandırma çabalarına bir çerçeve çizmişlerse de adanın güney kesiminde köylülerden, toprak sahiplerinden, samuraylardan

oluşan yarım milyonluk Hıristiyan nüfus bürokrasinin tepkisine yol açmıştır. 1637'de Kyushu Adasında çoğunluğunu Hıristiyanların oluşturduğu büyük bir köylü isyanın Hollandalıların yardımıyla zar zor bastırılması, Hollanda dışındaki diğer Batılı ülkelerle ilişkilerin sonlandırılmasına, okyanuslara açılabilecek gemilerin yasaklanmasına, gemilerin gövdelerine büyük delikler açılmasına, yabancı ülkelere giden Japonların ölümle cezalandırılacağının ilan edilmesine ve Hıristiyanlığın kovuşturulmasına yol açtı (Marr, 2018: 312-313). Hristiyanlık karşısında Budizm'in ön planda tutulduğu bu yeni dönemde Tokugawa'nın oğlu Hidetada, hoşgörü politikasını tersine çevirerek Hıristiyanları yıldırma politikası uyguladı. 280 bine yakın Japon, Hıristiyan oldukları gerekçesiyle öldürülürken Hristiyan Japonlardan, İsa Peygamber ile Meryem Ana'nın resimlerini ayaklarının altına alarak Budizm'e sadakat yemini etmeleri beklendi. Diğer yandan "uchi harai (ateş aç ve püskürt)" politikasıyla Batılılar Japonya kıyılarından uzak tutuldu (Heyt, 1995: 3-4). Japonya ile Batılılar arasındaki ilişkileri bu yüzyılda gerginleştiren tek unsur Hıristiyanlık değildi. Tütün ve frengi gibi Batı menşeili unsurlarda Japon otoritelerince izlenmekteydi. Örneğin, Cizvitler aracılığıyla Japonya'ya giren tütünle kendisini özdeşleştiren "Kabukimonalar" adı verilen bir çete ortaya çıktı. Kadın kimonolarını pelerin olarak kullanan, agresif hareketleriyle sokaklardaki insanlara saldıran, önüne gelenle dans ederek güreşen bu çete nedeniyle 1613'te tütün ülke genelinde yasaklandı (Marr, 2018: 309). İzolasyon politikalarının Japonya'yı tamamen içe kapattığı da düşünülmemelidir. Japonya'daki sosyoekonomik sistemler Avrupa'daki feodalizme benzer yapılar içermekteydi. Her ne kadar Tokugawa ile birlikte şogunluk makamı sistemin en tepesinde yer edinmişse de samuraylarla desteklenen güçlü bir bölgesel lordlar hiyerarşisiyle karşılaşan kapitalist etkileşimler, Japonya'da piyasa ekonomisini, ticari rekabeti ve iç ticaret yoğunluğunu destekledi (Harman, 2009: 357). Elbette ki Japonya'nın durumu ve koşulları Avrupa ile aynı değildi. Örneğin

Almanya, XVII. yüzyılda belirgin bir parçalanmışlık içinde sorunlarını çözmeye çalışırken Japonya ise XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde birleşik, yalıtık bir kültürel, siyasi, iktisadi ortama sahipti (Dowd, 2006: 92). Dış politikasını adanın güvenliği merkezine oturtan Japonlar, Batı'yı anlamlandırma çabalarını XVII. yüzyılın ortalarından itibaren arttırdılar. Açıkçası izolasyon sürecinde Japonların, diğer Asyalılardan çok daha fazla Batılılar ile ilgilendikleri görülmekte. Özellikle Deshima ticaret kolonisinde Hollandalılarla kurulan ilişkiler Batı tıbbı, tarihi ve coğrafyası hakkında geniş bir bilgi yığını yarattı. Öyle ki "Hollanda Ekolünün" etkisi sayesinde Japonlar ABD'nin ayrıntılı haritalarına bile sahiptiler (Belge, 2012: 383).

1720'de yabancı kitaplar üzerindeki yasakların yumuşamasıyla "Hollanda Bilim Ekolü" bürokratlar, samuraylar ve aydınlar arasında etkili olmaya başlamıştı. Özellikle para ekonomisinin artan hızıyla samurayların büyük çoğunluğunun fakirleşmesi köylü isyanlarını destekleyerek XVII. yüzyılın son çeyreğinde Rönesans Avrupa'sına benzer toplumsal gelişmeler somutlaştırmıştı. Batı merkezli bilginin basitleştirilmiş dinamikleri Japonya'da sınırlıda olsa merkezden-çevreye uzanabiliyordu (Harman, 2009: 358). Açıkçası merkezi devlet, toprak ağaları, kentliler, köylüler, zanaatkarlar, tüccarlar ve samuraylardan oluşan karmaşık ilişkiler erken bir kapitalizme işaretti (Fülberth, 2014: 114). Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi özgürlüklerle çalkalanan bir tür anarşiye sahip olan Japonya'da sermaye, emtia, toptancı tüccarlar, bankacılık, zanaat proletaryası, simsarlarca yönetilen ev işlikleri, küçük fabrikalara benzer atölyeler uzak mesafeli ticaretin yokluğunda gelişmeyi sürdürmüştü (Goody, 2012: 236). Örneğin, 1600-1850 yılları arasında güçlü aile çiftliklerine dayanan bir köylülüğün inşa edilmesi tarımsal büyümeyi destekledi. Bu yüzyıllar arasında diğer pek çok ülkede azalma ya da sabit kalma eğilimi yaygınken Japonya'nın nüfusu artmıştı. Ancak burada dikkat çeken

husus yiyecek üretiminin artışı ile nüfus artışı arasında kurulan dengeydi. İki kat artan yiyecek üretimi karşısında Japonların çocuk aldırma, bebekleri öldürme gibi yöntemlerle nüfusu kontrol etmeleri toplumsal bilinçlenme ve refahı arttırdı (Ponting, 2011: 684). Japonlar, Batı Avrupalılardan daha yoksul olabilirlerdi ama hayat kaliteleri hiç de kötü değildi (Osterhammel, 2022: 703). 1850'lerde Japonya'nın besin ortalaması İngiltere'ninkinden farklı olmadığı gibi Japon evleri İngiliz evlerinden daha sağlıklıydı (Ponting, 2011: 685).

Japonya'nın özgün olduğu bir diğer husus ise çoğunluğu alt tabaka samuraylardan oluşan "entelektüel bir aristokrasinin" varlığıydı. Derebeylerin, Hollanda silahları ile Hollanda bilgi yığınlarına duydukları ilgi entelektüel aristokrasinin yoğunluğunu arttırdı. Felemenkçe öğrenen bu aydınlar fizik, matematik, coğrafya, astronomi, jeoloji, madencilik, mühendislik, denizcilik ve tıp gibi pek çok alandaki eserleri Japoncaya çevirerek teorik bilgiyi pratiğe döküyorlardı (Belge, 2012: 385; Ozankaya, 1965: 299-300). Fukuzawa Yukuci gibi entelektüeller aracılığıyla kamu kütüphanesi geleneğinin hızla yaygınlaştırılabilmesi Batı'nın yanı başındaki Müslümanların Japonlar kadar Batılı kitap geleneğine yakın olmadıklarını göstermekteydi (Osterhammel, 2022: 14). Japonlar ile Hollandalıların birbirlerine gösterdikleri ilgi coğrafi kader benzerliğiyle de bağlantılıydı. Her iki toplumda iklim kaynaklı dalgalanmalara vakit kaybetmeksizin pragmatik bilgi ağlarıyla uyum sağlayabiliyorlardı (Fagan, 2021: 336). Felemenk ilgisi, modernleşme süreci öncesinde Japonya'nın okuryazar, hızla dönüştürülebilecek yetişmiş bir insan potansiyeline sahip olmasını sağladı (Ponting, 2011: 686). Öyle ki 1850'lerde Japon erkeklerinin tahmini yüzde 40'ı okur-yazardı. Ancak daha da önemlisi Batı'daki bilimsel bilgi olmasa da nitelikli bir zanaatkarlar sınıfı ile etkin bir ticari-mali ağ vardı. Yani Batılılaşma başladığında Japonya'nın hızla kapitalizm, sanayi bilgisi ve bilimsel yöntemlere uyum

sağlayabilecek belirgin bir potansiyeli vardı (Parker, 2014: 287). Yaratıcı bir halk olarak Japonlar fikir elde etmek için kopyalamaya oldukça hevesliydiler. Örneğin bir grup Japon hekim, 1771 yılında Felemenkçe kitaplardaki resimlerden başka bir yardım almaksızın bir suçlunun anatomisini inceleyebilmişti (Roberts, 2014: 412). Anlaşılabileceği üzere Japonya'nın Tokugawa yıllarında geçirdiği dönüşüm, bu ülkenin bir medeniyetin parçası olmaktan ziyade farklı bir medeniyet olduğuna işaretti. Çin'in yanı başında Çin'e rağmen farklı kalıplar geliştirebilen Japonya'nın modernleşme sürecinde gerçekleştirdiği güçlü kalkınma bu durumu açıklamaktadır. (Buluş, 2002: 138). 1850'lere doğu gidilirken göze çarpan bir diğer husus ise modern sanayileşmenin yarattığı buhrandır. El sanatlarına dayanan Japon Endüstrisi, hacimli ucuz ithal ürünlerle mücadele etme yeterliliği ortadan kalktığından hem üreticiler hem de sabit gelirliler arasında artan fiyatlardan kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmıştı. Bu sorunların yarattığı buhrana verilen tepkiler, sosyoekonomik dinamiklerin farklı bir yorulmasına yani "Meiji Restorasyonuna" kapı aralamıştır (Meyer, 2014: 134).

Batı'ya Açılma ve Meiji Yenileşmesi

Bütün bu toplumsal, ekonomik, kültürel çerçevenin bağlamında sanayileşmenin getirdiği yeni dinamikler, öncelikle karasal güçlerin tavizkar kapitalist ilişkiler ağına zorla çekilmelerine neden oldu. Özellikle gümüş başta olmak üzere Doğu'da biriken kaynakları Batılılar dışarıya çıkartmak istiyorlardı (Marks, 2022: 204-205). "1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması" ile Osmanlı Devleti "1842 Nankin Antlaşması" ile ise Çin emperyalist politikaların merkezine dahil edilmişlerdi. Söz konusu durum Japonya içinde geçerliydi. Pasifik Okyanusu balina avcılığı için stratejik bir konuma sahip olan Japonya'yı Batı'ya açan Amerika Birleşik Devletleri'ydi (Armaoğlu, 2020). 1846'da iki Amerikan gemisiyle Japon kıyılarına demirleyen James Biddle, gereksiz hoşgörüsü nedeniyle başarısızlığa uğradı. Samuray kültürünün

yarattığı savaşçı geleneklere alışkın Japonlar, kendisini iten sıradan rütbeli Japonlara tepki göstermeyen generale saygı duymamışlardı (Heyt, 1995: 5). 1853'te Matthew C. Peryy öncülüğündeki 4 gemilik filo, ikmal için limanların açılmasını kesin, sert bir tavırla isterken Japonlar, Edo yakınlarında demirleyen donanmaya karşı koyamayacaklarının farkındaydılar. Perry, 1854'te 10 gemilik daha tahripkâr bir filo ile döndüğünde Japonların "Kanagawa Antlaşması'nı" imzalamaktan başka şansları kalmamıştı (Appleby, 2012: 248). "Kanagawa Antlaşması" sonrasında Japon iç siyaseti Batı karşıtlığı etrafında biçimlenen bir güç mücadelesine sahne oldu. 1854-1867 yılları arasındaki politik mücadele, Şogunluğun gücünü azaltarak modernleşmenin önündeki engelleri kaldırmaya odaklandı. Şogunun siyasi haklarından vazgeçmesinin hemen akabinde Nisan 1868'de otoritenin yeni kaynağı olan "Meiji" yani imparator beş maddelik "Sözleşme Yeminini" yayımladı. Bu yeminde bütün sorunların müzakere yoluyla çözümleneceği ve bütün sınıfların dinamik şekilde işletileceği kabul edilmişti (Meyer, 2014: 136). 1864 Yokohama İşgali sırasında Batı'nın askeri gücünün niteliğini iyiden iyiye kavrayan Japonlar, yeni nesil silah ve talimlere hızla uyum gösterdiler. Avrupalılardan on binlerce enfield tüfeği, yüzlerce parça top ithal eden "Chosu ve Satsuma" kabileleri yeni askeri tekniklerle kaynaşırken Şogun askeri birliklerini çağdaşlaştırmakta geç kaldı. 1868'e gelindiğinde 20.000 kişilik bir Şogun birliğinin 4.000 kişilik modernize bir birlik karşısında yenilmesi Şogunluk sisteminin tamamen tıkandığını somutlaştırdı (Archer & Ferris, 2020: 533).

1854-1867 yıllar arasında Japonlar Çin'deki gibi geniş çaplı İngiliz, Fransız, Rus, Amerikan işgaliyle karşılaşmaktan korkmuşlardır. Bu korkuya bir de yerel rekabetin kırılarak ucuz yabancı ithal mallarının eklenmesi, aydınların ve devlet adamlarının yanında tüccarların da yenileşmeyle ilgilenmelerini kolaylaştırdı (Ribard, 1974: 242,252). Açıkçası 1854'te Japon ticaretinin

önündeki engeller kalktığında Batılılar arzuladıkları vernikli mobilyalara, ipeklere, canlı tablolara kavuşsalar da karşılarındaki toplumu Çinlilerin farklı bir versiyonu olarak algılama yanılgısına düşmüşlerdi. Halbuki bu toplum, Kanagawa Antlaşması'nın yarattığı ortamı çıkarlarına uydurabileceğini tartışmaktaydı (Marr, 2018: 448). 1850-1870 yılları arasında Fransa'nın güçlenen Almanya ile karşılaşması, ABD'nin iç savaşla boğuşması, İngiltere'nin ise Hint İsyanıyla meşgul olması Japonya'nın sömürgeleştirilmesi sürecini yavaşlatırken uyum sağlama sürecini kolaylaştırmıştı (Ozankaya, 1965: 300). Japonların bir kısmı Batılılara karşı kılıç kılıca mücadele edilmesi gerektiğini savunurken, bazıları ise merhamet beklemenin daha doğru olduğunu düşünmüştü. Ancak her iki düşüncenin de yetersizliği kısa sürede Japon toplumu tarafından anlaşılınca askeri, sınai kalkınmayı hedefleyen pragmatik, taklitçi, çok yönlü bir yenileşme tercih edildi (Heyt, 1995: 10-11). 1868'de başkent Tokyo'ya taşındı. 1870'te ilk Japon gazetesi "Mainichi" yayımladı, 1871'de feodalizm kaldırılırken 280 derebeylik 10 eyalete dönüştürüldü, 1871'de eğitim bakanlığı ile ulusal ordu kuruldu, 1872'de Tokyo'dan Yokohama'ya ilk demiryolu hattı döşendi, aynı yıl kızlar için ilkokul açıldı, 1873'te tarımda reform yapılarak gregoryen takvim kabul edildi, 1876'da pazar günü resmî tatil oldu, 1877'de Tokyo Üniversitesi açıldı, 1879'da yerel yönetimlerde temsil sistemi benimsendi. 1881'de Liberal Parti, 1882'de İlerici Parti kuruldu. 1882'de Waseda Üniversitesi kurulurken aynı yıl kızlar için liseler açılmaya başladı. 1889'da askerlik zorunlu hale getirildi, 1889'da anayasa resmen ilan edildi, 1890'da erkeklerin ancak yüzde 1'nin dahil olabildiği ilk parlamenter seçim yapıldı, 1901'de Sosyal Demokrat Parti resmiyet kazandı, 1913'te üniversiteler kadınlara kapılarını açtı. (Marr, 2018: 449-450; Meyer, 2014: 136; Ozankaya, 1965: 302; Roberts, 2014: 415; Woodruff, 2015: 114).

Japonların temel kaygısı Batılı anlamda bir ekonomi, sosyal hayat ya da gündelik bakış açıları tasarlamaktan ziyade sömürgeleşme felaketinden ülkeyi koruyabilecek "güçlü bir devlet ve ordu" kurabilmekti (Buluş, 2002: 148). Öyle ki yenileşme yolundaki bu ülke, özgür girişimcilik, seküler yaşam biçimi saikleri gibi Batı'nın dönüşümünde rol oynayan ana kırılma noktalarıyla değil onun ekonomik sandığındaki her şeyin nasıl taklit edilebileceğiyle ilgileniyordu (Appleby, 2012: 252). Taklit sürecinin başlarında şekilsel bir dönüşüm merkezi rol izledi. 1870'ten itibaren toplumsal statüyü simgeleştiren saç kesimi terk edildi, Batı tarzı giyim ile kırmızı tuğlalı evler yaygınlaştı. Batı yaşam tarzı ve uygarlığı yüceltilirken Japonya'nın geri kalmasına neden olduğu düşünülen bazı Japon gelenekleri terk edildi. Budizm, geri plana itilirken ülkenin yerel dini olan Şintoizm ön plana çıkartıldı (Akkemik, 2019: 155). Güçlü merkezi devlet, hızlı sanayileşme, yoğun milliyetçilik ve bilimsel eğitime entegrasyon bağlamlarında Mikadonun ilahi karakteri 1868'de yeniden icat edildi. Mikado etrafında imparatorluğun tanrısallığına odaklanan yeni bir değerler sistemi tasarlanmıştı. Ancak burada belirginleşen husus, imparatorluğun dinsel niteliği tanımlanırken Japonların monoteist bir tavır takınmak yerine politeizme daha yakın durmalarıydı. Japonlar, tek tanrılı dinlerde olduğu gibi dinin gündelik yaşamı kontrol ettiği bir kümelenmeden ziyade gündelik yaşama fazla müdahale etmeyen dinsel saiklere eğilim gösterdiler. Örneğin İslamiyet insanın bütün hareketlerini, giyim tercihlerini, yediklerini, içtiklerini dini kurallara bağlarken Budizm, Şintoizm gibi dinler bireyin hareketlerini sınırlandırmakla uğraşmıyordu (Akkemik, 2019: 229-230). Şintoizm'in niteliği Japonya'daki toplumsal yapıyı da doğrudan etkiledi. Avrupa feodalizminde savaşanlar, dua edenler, çalışanlar etrafında sınıflandırılan yapının Japonya versiyonunda dua edenler Avrupa versiyonundaki kadar güçlü değildiler. Derin soyut fikirler ağıyla ilgilenmeyen dünyevi, pragmatik Japon

algılamasında savaşçılık bütün olumlu değerlerin toplamıydı (Belge, 2012: 440).

1868-1890 yılları arasında modernleşme politikaları içeride güçlenebilmek kaygısı etrafında kümelenmişti. Bir çeşit merkantilist politika izleyen Japonlar, merkezi modern bir devlet, modern bir ordu, modern bir sanayi, modern bir eğitim sistemi kurabilmek için iki slogandan yararlanmışlardı. Başlangıçta modernleşme sürecini "Medeniyet ve Aydınlanma" sloganı etrafında toplayan Japonlar, kısa sürede yeni bir slogan daha yarattılar: "Zengin Ülke, Güçlü Ordu". İkinci sloganı gerçekleştirmenin daha kolay olduğunu kavrayan Japonlar, dikkatlerini Meiji etrafında merkezi bir devlet kurmaya yönlendirdiler (Belge, 2012: 399). 1873'te "Iwakuru Misyonu" uygulamaya konuldu. Misyon çerçevesinde oluşturulan komisyonlar gittikleri ülkelerde fabrikaları, ulaşım-iletişim sistemlerini, ekonomik organizasyonları ve ticari faaliyetleri inceleyerek güçlü, zengin bir ülkenin ancak sanayileşmeyle kurulabileceği sonucuna ulaştılar (Akkemik, 2019: 141). Japon sanayileşmesi üç ana evrede gelişti. 1868-1885 yılları arası kurumsallaşma ve altyapı hazırlıklarının yapıldığı dönemken, 1886-1905'te ilk atılım dönemi yaşandı. 1906-1953 yılları arasında ise militarizm sanayileşmeyi besleyen ana kaynak oldu. İlk dönemlerdeki tekstil ve gıda üretimi merkezli sanayileşme sonraki evrelerde ağır sanayiye kaydı (Hane, 2021: 121). 1890'larda hükümet girişimlerinin özel sektörün eline geçmesi geniş bir sanayi patlaması ile kartelleşme yarattı. Özellikle Çin ile girilen çatışmalar hafif ve ağır sanayilerin gelişimine ivme kazandırdı. Kimyevi gübre fabrikaları, kömür ve çelik fabrikaları, şeker üretimi, dokuma atölyeleri hızlı gelişen alanlardı (Meyer, 2014: 142-158). Bu arada devlet, sanayileşme üzerindeki her türlü feodal baskıyı hukuksal yollarla bertaraf ederek teknik yardımlar, ucuz krediler, teknoloji transferi gibi yöntemlerle özel teşebbüsü güçlendirdi (Ozankaya, 1965: 303). 1895'te 5 milyon ton olan kömür üretimi, 1913'te 20

milyon tondu. 1890'larda hızlanan elektrik teknolojilerine kısa sürede uyum sağlayan Japonya, on yıl içinde teknik eksikliklerini gidererek bu alanda Batılı ülkelere yetişmişti. Bu sanayileşmenin özgün örneklerinden birisi saat endüstrisinde gözlemlendi. Günümüz saat piyasasının belirgin aktörlerinden olan "Seiko" 1892'den beridir piyasadaki yerini korumakta. Seiko, Japonların hafif sanayi üretimindeki erken dönem uluslararası başarılarından birisiydi (Osterhammel, 2022: 931, 946; Roberts, 2014: 15).

Ülkenin başarılı adaptasyonunun bir diğer nedeni tersine mühendislikti. Kömür yoksunluğu nedeniyle 1881'de ilk hidroelektrik santralini inşa eden Japonlar, "General Electiric, AT&T ve Siemens" gibi Batılı firmaların ürünlerini tersine mühendisliğe uğratarak "Hitachi, NEC, Fujitsu ve Toshiba" gibi şirketleri kurdular. Ülkenin özellikle elektrik alanındaki başarıları iki savaş arası dönemde daha da yoğunlaştı. Örneğin 1935'te ABD'de hane halkının %68'i, İngiltere'de %44'ü elektriğe ulaşabiliyorken Japonya'da bu oran %89'du. (Headrick, 2022: 133-134). Japonya'nın yalnızca ithal bilgi ve makinelerle sanayileştiği düşünülmemelidir. Tüccarlar ile sanayiciler arasına konumlanan küçük yerel yapılar, ithal teknolojileri yerel faktörlerle bütünleştirerek mevcut ekonomiye uygun orta teknolojiler geliştiriyordu (Buluş, 2002: 166). Demiryolu alanında da benzer bir gelişim söz konusudur. XX. yüzyıla girerken gelişmiş ülke olmanın somut örneği haline gelen demiryolları Japonya'da ilgiyle karşılandı. 1872'de Tokyo-Yokohama arasındaki 13 kilometrelik hat 1892'de 885 kilometresi devlete 2.115 kilometresi özel şahıslara ait olmak üzere 3.000 kilometrelik uzunluğa ulaşmıştı (Stearns, 2021: 191). 1890'da Hindistan'ın 27.400 kilometrelik demiryolu hattına karşılık Japonya'nın yalnızca 1.600 kilometrelik hattı vardı. 1930'a gelindiğinde Hindistan'ın 70.800 kilometrelik hattına karşı Japonya'nın hat uzunluğu 26.000 kilometreye ulaşmıştı. Hindistan ile karşılaştırıldığında Japonya'nın özgünlüğü tamamen kendi öz

sermayesi ile bu hatları inşa etmesiydi (Headrick, 2022: 134). Sanayileşmenin gelişimini tetikleyen bir diğer unsur ise kendi dertleriyle uğraşan Batılıların boşladıkları Asya pazarını ucuz Japon ürünlerinin ele geçirmesiydi. Japonya'ya ciddi kârlar sağlayan bu taklit, ucuz ürünler ülkenin genel üretim kapasitesini büyütürken Birinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik gelişimi de yönlendirdi (Belge, 2012: 408; Buluş, 2002: 155). Japonlar sanayileşmedeki birikimlerini ticaretteki yabancı etkisini azaltabilmek için de kullandı. 1890'da yabancıların ticaretteki kontrol payları beşte dört oranındayken bu oran 1910'da beşte üçe, 1920'de ise %50'ye geriledi (Buluş, 2002: 160). Bankacılık sistemine yapılan yatırımlar da sanayileşmeyi destekledi. 1863-1883 yılları arasında kamu bankası sayısı 153'e, özel banka sayısı ise 204'e ulaştı. Bankacılık sistemindeki gelişmeler dış borca başvurmadan kalkınma stratejisinin sonucuydu. (Buluş, 2002: 166; Toussaint, 2022: 10).

Kuzey Amerika'ya göç eden Avrupalılar ile Japonlar da eski tip üretim teknolojilerini yenilemek yerine en yenilerine nasıl uyum sağlayabileceklerine odaklandıklarından pragmatik, lojistik bir kalkış noktası yakalayabilmişlerdi. (Sander, 2016: 277). Diğer yandan Herodcu yaklaşımda olduğu gibi daha güçlü, becerikli, silah üstünlüğüne sahip rakiple karşılaşanlar düşmana kendi taktikleri ve silahlarıyla karşılık verme yolunu tercih edebilirdi (Hane, 2021: 108). Bundan önce Çin Uygarlığının etkilerini özgünleştiren Japonlar, Batılılaşma sürecinde de ithal edilen ile yerli özellikler arasında kendi dengelerini kurmayı başarmışlardı. Sürecin başlarında yaratıcı dehadan uzak olan Japonlar, şaşılacak taklit yetenekleri sayesinde pragmatik bağlar yakalayabiliyorlardı (Meyer, 2014: 137; Ribard, 1974: 261). Bu çerçevede Japonların modernleşme sürecindeki taklit eğilimlerini gösterişçi, aşırı batılılaşmış temalarla anlatmak yeterli değildir. Japonlar çok iyi taklitçilerdi. Ama onların taklit ederken ki eğilimleri kontrollü, amaçlı bir pragmatizmle iç içe geçmişti. Çağdaş matematiği

benimserken pragmatik yeterliliklerini belirginleştirmişlerdir. Mevcut Japon matematiği ilkel olduğu için değil, yapıları ve notasyon tarzları içine kapalı birbirileriyle bağdaştırılamayan sistemleri içerdiğinden terk edildi. Japon matematikçileri için mevcut sistemi dönüştürmeye çalışmaktansa yeni sisteme uyum sağlamak pratik olduğu kadar ekonomikti. Benzer bir durum astronomi için de geçerliydi. Toplumsal işlevini yitiren yerli astronomi yok sayılınca genç astronomlar üniversitelerde yeni bir disiplin tesis ettiler (Osterhammel, 2022: 1143). 1870'lerde ABD'ye giden Japonların kazanımları da pragmatizmle bağlantılıydı. Liderlere saygı gösterilmemesini garipseyen, siyasi partileri anlamsız bulan Japonlar, sanayileşme yolunda Batı teknolojisi ile Batı eğitim sisteminin yararlarını kavramışlardı (Stearns 2021: 195). Örneğin Perry'nin Japonya kıyılarında görülmesinden yedi yıl sonra Japonlar, denizcilik alanında sembolik bir başarı elde ettiler. Sadece yüz beygir gücündeki buhar makinesiyle Yedo'dan kalkan "Kanrin-Maru" adlı Japon yelkenlisi beş haftada San Fransisco'ya ulaşmıştı (Roberts, 2014: 414). Ülkenin yabancı eğitimci ve teknisyenlere takındığı tavırda da pragmatizm belirleyiciydi. Sürecin başlarında yabancı eğitimcilerin aşırılıklarına katlanan Japonlar, yüzyıl sonlarına doğru adım adım eğitimdeki yabancı etkisini sonlandırdılar (Heyt, 1995: 13). 1870'li yıllarda Tokyo'dan Yokohama'ya uzanan ilk demiryolu hattının inşasında yabancılara güvenen Japonlar, bilgi ve deneyimlerini Japon mühendislere aktarmak şartıyla 256 yabancı mühendis ve teknisyen istihdam ettiler. Bu politika sayesinde 1881'de yabancıların yerini Japon mühendisler alırken 1907'de Japonya'nın lokomotif ve demiryolu ekipmanları ithal etmesine gerek kalmadı (Headrick, 2022: 133).

1890'a gelindiğinde Japonya, modernizasyonda o kadar ileri gitmişti ki oligarşi kendisini Batılılarla denk görmeye başladı. 1854'te Japonya feodal bir devletken yetişkin olan çevreler 1890'a gelindiğinde mücadeleyi göğüsleyen, yenileşmiş bir devlet

yaratmışlardı (Heyt, 1995: 20). Japon modernleşmesinin bu başarılı seyri, yaşam beklentisinde de görülmekte. 1820'lerde Batı Avrupa'da ortalama ömür 36 iken Japonya'da 34 idi. 1900'e gelindiğinde Batı'daki oran 46-48 arasıyken Japonya'da bu oran 44 idi. Ülke, bu ortalama ömür süresi ile diğer Asya ülkelerinin tamamını geride bırakmaktaydı (Osterhammel, 2022: 242). Yüzyıl sonlarında belirgin başarılar elde etseler de Japonlar önyargılı tanımlamalara maruz kalmaktan kurtulamadılar. XX. yüzyılın başlarındaki kültürel, toplumsal algılamalara bakıldığında Japonlar tembel, Almanlar ise miskindi. Ayrıca Japonlar başlarına buyruk, duygusal, ciddiyetten uzak, günü gününe yaşayan insanlarken Almanlar, bireyci, akılsız, sahtekâr, disiplinden uzak gevşek insanlardı. XX ve XXI. yüzyılların bu en çalışkan, disiplinli toplumlarının başlangıçta maruz kaldıkları olumsuz tanımlamaların nedeni, ikisinin de XIX. yüzyılın sonlarında bugünün gelişmekteki ülkelerine karşılık gelmeleriydi. Bugün bu iki toplumu erken dönem tanımlamalarla algılamamamızın nedeni sanayileşme ile birlikte geçirdikleri ekonomik dönüşümün yarattığı kültürlenmedir (Chang, 2009: 254-267).

Sanayileşmenin gereksinim duyduğu sermaye, toprak reformları ve toprak bonoları ile sömürgeleştirmenin yokluğunda çiftçi ve köylü üzerinden kaynak yaratılarak karşılandı. Toprak reformuyla oluşturulan yeni vergi sistemi devlet gelirlerinin istikrarını garanti altına aldı. Örneğin köylüler, 1881'de pirinç ürünlerinin %16'sını vergi olarak öderlerken bu oran 1884'te %32,8'e ulaşmıştı. Söz konusu reformlar, vergiler köylüyü sıkıştırırken toprak sahipliğinden kaynaklanan soylu sınıfının gelişmesine ve güçlenmesine zemin hazırladı. (Akkemik, 2019: 145-146; Buluş, 2002: 154; Hane, 2021: 122; Meyer, 2014: 159). Tarımsal reformlar üretimi de arttı. 1880-1910 yılları arasında pirinç üretimi %40 artarken 1900'lerde fabrikaların %70'i tekstil imalatına odaklandı. 1897'de dünya ham ipek üretiminin %24'ünü karşılayan

Japonya, 1904'te payını %31'e çıkartarak dünyanın en büyük ham ipek üreticisi oldu. 1870'lerde 1000 ton olan ipek çıktısı 1929'da 42.000 tona erişti. (Hane, 2021: 125,193; Stearns, 2021: 205)

Modernleşmenin getirdikleri köylünün topraksızlaşması sürecini de hızlandırdı. 1910'da ekili arazilerin %45'ini kiracı çiftçiler işlerken, toprağı işleyenlerin %39'nun herhangi bir toprağı yoktu (Hane, 2021: 125,193). Değinildiği gibi sanayileşmenin yükünü taşıyan başta köylüler olmak üzere sıradan insanlardı. Sistem oldukça basitti. Köylülerden toplanan ağır vergiler teknoloji transferi için yabancı teçhizatların satın alınmasında kullanılıyor, bu teçhizatların işe yarar taklit edilebilecek olanlarının üretimi için devlet destekli şirketler kuruluyordu. Bir nevi emek sömürüsü sanayileşmeye, plütokrasiye, militarizme ve kapitalistlere devlet eliyle aktarılıyordu. Şehirlerde ise ev içi çalışma disipliniyle üretimi arttırılan şemsiyeler, kâğıt ürünler, cam şişeler, lambalar, şilteler ve sabunlar aracılığıyla sermaye eksiliği telafi ediliyordu. (Appleby, 2012: 250; Archer & Ferris, 2020: 553; Harman, 2009: 359). Oligarşik Japon modernleşme sürecinde hükümetin izlediği bu ağır ekonomik politikanın yükünün köylülere yüklenmesi 1870'te Kyushu'da yaklaşık 300.000 kişinin katıldığı bir köylü ayaklanmasına neden oldu. Ayaklanma, 1876'da arazi vergisinin düşürülmesini sağlasa da izlenen ekonomik politikalar tarımsal gelirleri azaltarak köylü borçlarını arttırdığından 1885'te 100.000'den fazla aile iflas etti. Açlıkla karşılaşan köylüler arasında 1880'lerin sonlarında infantisit artarken birçok köylü, kızlarını köle ücretlerine yakın ücretlerle çalışmak üzere kentlerde açılan tekstil fabrikalarına gönderdi (Hane, 2021: 140-141). Kentsel nüfusun büyümesi, köylerde geçinmenin zorlaşması, iş koşullarının kötüleşmesi gibi nedenlerin randevu evlerini büyütmesi sadece Japonya'da değil Japon kadınlarının Güneydoğu Asya ülkelerinde de istihdam edilmelerine yol açtı. 1910'da Singapur'daki randevu evlerinde tahmini 5.000'e yakın Japon kadın çalışmaktaydı (Hane,

2021: 150-151). Japon modernleşmesi erken dönemlerde köy ile köylü arasındaki bağı kopartamamıştır. Feodal bir ekonomik düzenden hızlı bir şekilde kapitalist bir ekonomik düzene geçilmesi tarım sektöründeki toplumsal ilişkileri belirgin bir değişime uğratamadığından Japonya'yı yenileştirmeye çabalayanların avantajı kitle iletişim ve haberleşme araçlarının kaotik etkisinin yokluğuydu. XX. yüzyılın başlarında dünya genelinde kitle iletişim ve ulaşım araçları kamuoyunu güçlendirirken Japonlar 1850-1900 arasında bu araçların güçsüzlüğünden yararlanarak geniş köylü kitlelerini fedakârlığa ikna edebilmişlerdi (Ozankaya, 1965: 305-308).

İngiltere, Fransa, ABD gibi köylülük ile soylu-militer aristokrasinin tasfiye edildiği toplumlarda daha demokratik bir dönüşüm yaşanırken, Çin, Almanya, Rusya ve Türkiye gibi köylülük ve militer-soylu dinamikleri kıramayan toplumlarda ya köylü devrimleriyle sonuçlanan komünist rejimler ya da militer-soylu sınıfın öncülüğünde yeşeren yukarıdan modernleşme ortaya çıktı (Ergut & Uysal, 2012: 107). Japonya'da ise İmparatorun etrafında kümelenen "Saigo", "Okubo", "Kido" adlı üç büyükler ile "Choshu" ile "Satsuma" klanlarının etkileri sıradan halkın sosyoekonomik refahı için çok az çaba harcayan bir plütokrasi belirginleşti (Hane, 2021: 107-108). Şogun nezdindeki derebey sadakatinin imparator nezdindeki modern devlet sistemine kaydırılması, imparator başta olmak üzere büyüklere gösterilmesi beklenilen saygıdan kaynaklanıyordu. Modernleşme sürecinin başlarındaki aşırı batılılaşma eğiliminden kaygılanan Japonlar, antik dönemlerden feyz alarak geleneksel yaşamın devamlılığını vurgulayan bir modernleşme tasarladılar (Furtado, 2012: 273-274).

Samurayların reformlara gösterdikleri tepki hem daha yoğun hem de daha sembolikti. Sınıfsal haklarını kaybeden, yenileşme ve merkezileşme politikalarına tepki gösteren Saigo Takamori önderliğindeki samurayların isyanı 1877'de modern Japon ordusu

tarafından bastırıldı. Özünde yenileşme taraftarı olan Takamori'nin liderliğindeki "Satsuma İsyanı" sonrasında Japon oligarşik modernleşmesinin önünde bir engel kalmazken prensipleri için ölmeyi göze alan samuraylar ve gelenekleri geçmişi-geleceğe bağlayan simgelerden birisine dönüştürüldü (Marr, 2018: 445, 451-452).İsyancı samuraylar ile toprak sahiplerinin birçoğu kamu hizmetinde, orduda, donanmada görevlendirilirken efendiler ise eski etkilerini sürdürebilecek teminatlar elde ettiler.1880'li yıllara gelindiğinde samuraylar artık toplumun ayırt edilebilir bir unsuru değillerdi (Roberts, 2014: 415). Avrupa'daki aristokratlardan, feodal beylerden farklı olarak toplumsal yoğunluğu daha fazla olan samuraylar ne toprağı ne emeği ne de sermayeyi kontrol edemediklerinden hızla bürokratik saiklere entegre edilebildiler. Samuraylar, oligarşinin artan gücünün aracı ve destekleyicisi haline geldiler (Osterhammel, 2022: 1071-1072).

Söz konusu derebey sadakatinin sürekliliğinin modern dönüşümle bütünleştirilmesi ise oligarşiye giden yolu hızlandırdı. Japon ileri gelenleri samuray sorununu çözdüklerinde yeni bir problemle karşılaştılar. Liberal, batıcı ilkelerin sanayileşmeyi engelleyebileceğini düşünen oligarklar, Batılı demokratikleşmeyi Japonya için uygun bulmuyorlardı. 1881-1889 yılları arasında ilericiler ile liberaller arasında yaşanan demokratikleşme tartışmaları oligarkların dizginleri elden bırakmamaları nedeniyle bir sonuca ulaşmadı (Hane, 2021: 156-157). "Mitsui" ve "Mitsubishi" gibi aileler ise siyasi eğilimleri kontrolleri altına alarak Meiji yıllarından II. Dünya Savaşı'nın sonlarına uzanan süreçte "Zaibatsu" adı verilen siyasi-ekonomik plütokrasi etrafında toplandılar. Her ne kadar anayasal düzenlemeler yapılarak Japonya'da katılımcı bir yönetim hiyerarşisi tasarlanmış olsa da söz konusu katılım demokratik değildi. Modernleşme sürecinde Japonlar gerçekten de demokrasi ile ilgilenmiyorlardı (Belge, 2012: 449). Örneğin oy verme hakkının sadece mülk sahiplerine tanınması nedeniyle nüfusun sadece

%1,25'ni oluşturan 500.000 kişi seçimlere katılabiliyordu. İmparatoru oligarşinin merkezine alan Meiji Anayasasına göre iki tip meclis oluşmuştu. "Yaşıtlar Meclisi" adı verilen meclisteki üyelerin tamamı Japon aristokrasisinin farklı kanallarına sahip kişilerden oluşurken "Temsilciler Meclisi" ise yıllık 15 yen ve daha fazlasını ödeyebilen 25 yaşın üzerindeki erkeklerden seçiliyordu. Halkın parlamenter sisteme ilk yıllarda ilgi duymaması da oligarşinin elini kuvvetlendirdi. 1890'da yapılan ilk parlamenter seçimlerde 35 milyonluk ülkedeki geçerli 450.000 seçmenden sadece 27.000'ni seçimlere katılmıştı (Meyer, 2014: 149-153). Batı'ya ancak hızlı bir sanayileşme ile direnilebileceğini düşünen Japon politik hiyerarşisi, sanayileşmenin organizasyonunu "Mitsui", "Mitsubishi", "Sumitomo", "Yasuda", "Furukawa", "Şibusawa", "Kawasaki", "Okura" ve "Kuhara" gibi aile işletmelerine teslim ettikçe bu şirketlerin oligarşik etkileri de belirginleşti. İki savaş arası dönemde bu aile şirketleri ekonominin kilidi haline geldiler. En tepedeki 24 aile ulusal hane gelirinin %10'na sahiptiler. Yine 19 ailenin hane gelirleri 1 milyon yenin üzerindeyken, en alttaki 2,5 milyon ailenin yıllık kazancı 200 yen ve altıydı. (Hane, 2021: 194; Heyt, 1995: 15-18). Liyakat sistemine yerleştirilen ve yarım milyonluk aktif kamu hizmetlisini içeren bürokratik daireler konumlarına göre, bu aileler arasında dağıtılınca bilinçsiz halk kitleleri ile güçsüz temsilciler meclisinin isteklerini göz ardı etmek oligarşi için zor olmadı (Meyer, 2014: 150).

Aslında Japonların yarattığı oligarşik sistem "Total Japon Düşünce" anlayışının geleneksel sınırlarının dışında değildi. Japon algısında totaliterlik son noktada imparatora yani iktidara bağlanıyordu. Ancak farklı olan nokta Japon total düşünce anlayışının emrin içeriğinden çok sorgusuz sualsiz itaate odaklanmasıydı. Hukuki, demokratik algılamalardan ziyade ahlaki değerler ile gelenekleri merkezileştiren toplumların bütüncül, otoriter bir yola girmeleri şaşırtıcı değildi. (Belge, 2012: 454;

Özgüven, 1984: 97-98). Almanya'da her ne kadar militarist, oligarşik yapılar merkezileşse de bu ülkede sınırlıda olsa burjuvazi özenti ve arzuları vardı. Tüccarların büyük çoğunluğu askeri gelenekle kaynaştığından Japon modernizasyonu ise orta sınıfın yokluğunda total oligarşik bir hal aldı (Belge, 2012: 443). 1880'li yıllarda oligarşi ile modernleşme arasında denge sağlanırken modern bir polis teşkilatının kurulmasına da odaklanıldı. Japonya, polis teşkilatının profesyonelleştirilmesi ile eğitimini Avrupalılardan daha ciddiye aldığından polisin etkisi oldukça yoğundu. Yukarıdan aşağıya uzanan dönüşümün seyrinde halkın hükümete ayak bağı olmamasını sağlayarak siyasi partilerle işçi hareketlerini kontrol altında tutmak polisin işiydi (Osterhammel, 2022: 884).

Yoğunlaşan sanayileşme Japonya'da işçi hareketlerini de gündeme taşıdı. 1887'de 100.700 olan işçi sayısı 1904'te 619.000'e çıktı. İşçi sayısındaki bu artış doğal olarak "Marksizm, Ütopyacı Sosyalizm, Anarşizm, Feminizm, Sendikalizm" gibi sol hareketleri belirginleştirdi. 1878'de binalara saldırarak yabancı mühendislerin evlerini ateşe veren madencilerin tepkileri ileriki yılların habercisiydi. Sanayi işçilerinin artışı ile grevler yoğunlaşırken genel oy hakkını savunan sosyalist birlikler gündem oluşturmaya başladı. "Şakai Minşuto" adlı ilk sosyal demokrat parti kurulur kurulmaz hemen 1901'de yasaklandı. Sosyalist hareketler Japon gündelik yaşamının parçası haline gelseler de polis teşkilatı ve Zaibatsu eliyle sendikacılığın engellenmesi, küçük işletmelerin yaygınlığı, kadın emeğinin yoğunluğu, itaat geleneği ve demokratik kitle örgütlenmesindeki tecrübesizlikler emek hareketlerini sınırlandırdı (Dowd, 2006: 104; SSCB, 2021: 376-377; Stearns, 2021: 211). Diğer yandan sanayileşmenin bireysel ve toplumsal olumsuz etkileri de sürekli artmıştır. 15-17 saat aralıklarına uzanan çalışma saatleri, kırbaçla sağlanan disiplin, artan cinsel taciz vakaları, güçlenen verem atakları yaşam kalitesini azaltmıştır. Özellikle pamuk endüstrisindeki çalışma koşulları ipek endüstrisindeki çalışma

koşullarından çok daha kötüydü. Kulakları sağır eden gürültüde tehlikeli liflerle dolu havada başta kadınlar olmak üzere işçiler korumasız çalışıyorlardı. (Hearn, 2016: 294; Osterhammel, 2022: 976). Şartları ve yaşam kaliteleri en kötü olanlar ise kömür madencileriydi. Çoğu köylerden yeni gelmiş bilinçsiz kişilerden oluşan kömür madencilerinin toplumsal statüleri kötü olduğu gibi sürekli şiddete maruz kalıyorlardı. 1906 tarihli verilere göre kömür madencilerinin %45'i bir yıldan az süre çalışıyorlardı (Stearns, 2021: 207).

Yenileşme ve sanayileşme sürecinin yükü kadınlar üzerinde daha fazlaydı. Meiji reformistleri "iyi eş, akıllı anne" nosyonu etrafında kadını uygarlaştırıcı eğilimler sergileseler de düşük ücretlerle fabrikalarda çalıştırılabilmeleri fabrikatörler için kadınları cazip kılıyordu. 1909'da ipek üretimi başta olmak üzere fabrika işçilerinin %62'si kadınlardan oluşuyordu (Wiesner-Hanks, 2020: 338). Hükümet genellikle kadın örgütlenmelerini engelleme eğilimindeydi. 1882'de kadınların siyasi konuşmalar yapmaları, 1890'da ise siyasi faaliyetlere katılmaları yasaklandı. 1898'de kabul edilen "Meiji Medeni Kanun'u" ise patriyarkaya geniş ailenin bireyleri üzerinde mutlak otorite sağladı. Bütün bu olumsuzluklar yanında sanayileşme ve modernleşmenin geniş kitleler üzerindeki yükünü hafifletmeye yönelik adımlar da atıldı. 1897'de Osaka'da kurulan bir belediye şirketi yoksullara yardım, yetimlere eğitim, parasını ödeyemeyenlere ücretsiz sağlık uygulamaları gibi sosyal teşvikler sağladı. 1915'te Osaka'da bulaşıcı hastalıklarla mücadele eden 1.535 tane sağlık derneği vardı (Lees, 2022: 83).

Dış politika gelişmeleri ise modernleşmenin oligarşik eğilimlerini destekleyen bir başka unsurdu. Japonya'nın 1876'da Kore'deki hegemonik konumunu güçlendirmesinden 1904-1905 Rus-Japon Savaşına uzanan süreçte Japonya'nın elde ettiği kazanımlar bir "Japon Mucizesi" imajıyla kaynaşarak dahili harice taşıdı. 1880'li yılların başından itibaren Kore sebebiyle Çin ile

Japonya arasındaki çatışmanın boyutları artarken 1894'te Japonya'nın haber vermeksizin Kore'yi işgal etmesi savaşı kaçınılmaz kıldı. 1895 Çin-Japon Savaşı akabinde imzalanan Şimonoseki Antlaşmasında Avrupalıların "Üçlü Müdahalesine" rağmen Japonlar belirgin başarılar elde ettiler. Bu antlaşmayla Çin, Kore'nin bağımsızlığını tanıdı, Tayvan'ı Japonya'ya bıraktı ve yüklü bir tazminat ödemekle yükümlü kılındı. Şimonoseki Antlaşması'nın belirgin sonuçlarından birisi Çin, Mançurya ve Kore'de Japonya'nın Rusya ile karşı karşıya gelmesi oldu. 1900'de Rusların Mançurya'ya askeri birlikler göndermeleri Rus-Japon ilişkilerini gergin bir ortama taşıyarak 1904-1905 Rus-Japon Savaşıyla sonuçlandı. Deniz muharebeleri sırasında Japonlar açık kazanımlar elde ederken Mançurya'da yoğunlaşan kara muharebeleri iki tarafı da yıprattı. 1905 Rus Devrimi akabinde iki ülke arasında imzalanan Portsmaout Antlaşması Japonya'yı tartışmasız büyük devletler safına taşıdı. Bu savaşlar bağlamında yükselen militarizm ve milliyetçilik Japon toplumunun homojen karakterini güçlendirirken Japon sanayileşmesini destekledi. 1890 sonrası ağır sanayi hamleleri askeri çatışmalarla bağlantılı olduğu gibi özellikle Çin'den alınan yüklü tazminatlar donanmanın güçlendirilmesine aktarıldı (Dıllon, 2016: 127-130; Mann, 2017: 205-208; Sander, 2016: 166-167; Seth, 2023: 70-75).

Diğer yandan kültürel milliyetçiliğin etkilerinin 1880'lerden itibaren hızlanması taklitçi, gösterişçi modernleşmeye bir karşı çıkıştı. Yenileşmenin başlangıcında Japon gelenekleri hızlı bir gerileme yaşasa da kültürel milliyetçilik modern ile geleneği kaynaştıran yeni bir ruh yaratmıştı (Hane, 2021: 134-135). İnazo Nitobe gibi gelenekçilere göre, Avrupalılar Japonlara bir şey öğretmemişlerdi. Ona göre, Avrupa'nın sivil-askeri organizasyonunu öğrenme çabaları bizzat Japonların kendi seçimleri olup yerlilikten kaynaklanan bir bağlılık öz-imajıyla alakalıydı (Wiles, 2013: 189). Japonların Meiji Restorasyonu sürecinde

anayasa, demokrasi, kamuoyu gibi kavramlar bağlamında feodal bir toplumun sanayileştirilmeyeceğine inanmalarıydı. Batı karşısında en kısa zamanda güçlü bir ordu, zengin bir devlet yaratmak isteyen oligarklar için sanayileşme, modernleşme, ulusal prestij kümelenmeleri aileden imparatora uzanan geleneklere sadakat ve itaatle olasıydı (Ozankaya, 1965: 302). Japon aile sistemi söz konusu sadakat ve itaatten feyz alıyordu. Baba ve anneye borçlu doğan Japon çocukları ebeveynlerine kayıtsız-koşulsuz bağlılık göstermeliydiler. Örneğin birçok anlamda simgesel bir ritüel olan banyo geleneğinde herkes aynı suda yıkanmalıydı. Ama yıkanma sırası önce baba, babadan sonra erkek çocuklar, erkek çocuklardan sonra anne, en son ise kız çocukları olacak şekilde sınıflandırılmıştı. Açıkçası Japon modernleşme serüvenin aile ve banyo ritüelindeki hiyerarşik ilişkiler de olduğu gibi yeniden üretilmiştir (Belge, 2012: 455).

Yükselen Japon milliyetçiliği tarih yazımını da etkilemişti. 1870'te geçmişin nitelik ve niceliğinin tespiti ve eğitimi için bir "Tarih Yazımı Dairesinin" kurulması kararlaştırıldı. Japon antikitesiyle desteklenen bu daire, inşa edilecek yeni siyasi ve toplumsal gündeme ideolojik bağlar sağlayacaktı. 1875'te dairenin kurulmasından iki yıl sonra hayata geçen "Tarih Yazım Koleji" ile tarih çalışmalarında Japon kronolojisi öncelikli kılındı. Çalışmalarını Japon tarihi, Batı Tarihi ve Dünya Tarihi etrafında kurgulayan Japon tarihçileri Batı'dan farklı ama ona eşit bir ulus inşa etmeyi arzuluyorlardı (Woolf, 2012: 461, 464). İlk yıllarında Çağdaş Fransız Tarihinin etkisi altında kalan Japon tarihçiliği siyasete ve halk katılımına odaklanan bir birikim tasarlarken 1880 sonrasında yüzünü Alman tarih modeline dönmüştü. Almanya etkisi imparatorluğa, militarizme, emperyalizme odaklanan yeni tarih söylemlerini besliyordu (Ducange, 2023: 90).

Eğitim dizgesindeki dönüşümler, Japon modernleşmesinin rahatlıkla izlenebileceği bir diğer alandır. XIX. yüzyıla girerken

Japon eğitim sistemi iki alan düzleminde kısır bir seyir izlemekteydi. İki tür okuldan ilki küçük yaştakilere temel okuma-yazma ve becerileri aktarmaya çalışırken ikinci tip okul samuraylara özgüydü. Temel becerilerin ötesinde bir yönetici sınıf yaratmaya odaklanan bu ikinci tip okulda Konfüçyüsçü metinler ve nasihatnamelerle sözel bağlamlara odaklanılıyordu (Belge, 2012: 378). Modernleşme öncesi eğitim sisteminin belirgin amacı ise tenkitten uzak, itaati içselleştiren pragmatik dinamiklere uyum sağlayabilen politik kümelenmelerdi (Ozankaya, 1965: 306). Meiji liderleri zengin ülke güçlü ordunun okuryazar askerler, fabrika işçileri, iş insanları ve bürokratlarla kurulabileceğini anlamışlardı. Kolektif bir yaklaşım sergileyen restorasyoncular cahil bir aileyle toplumun, cahil bir bireyle ise ailenin kalkınamayacağını savunuyorlardı. Şinto milliyetçilerine göre, eğitim imparatorluk yolunda imparatoru takdir etmeliydi. Konfüçyüsçü çevrelere göre ise eğitim özündeki Konfüçyüsçü karakterden uzaklaşmamalıydı. Uygarlık ve Aydınlanma yolunu benimseyenler içinse eğitim Batılı yöntemlerle dönüşebilirdi. (Hane, 2021: 125-126). 1860'lı yıllarda Batılı ülkelere gerçekleştirdikleri gezilerde farklı eğitim modellerine analiz eden uzmanlara göre, Japonya'nın çıkarlarına hizmet edebilecek bilimsel bir atılım Konfüçyüsçü gelenekten uzak çağdaş yöntem ve modellerle gerçekleştirilebilirdi. 1871'e gelindiğinde Japonya'da bazı bilgilerin gereksizliği anlaşıldı; eğitimin her düzeyde yaygınlaştırılmasının önemi kavrandı; okullaşmanın zorunluluğu algılandı; modern bilimlerle, yabancı dilleri öğrenmenin kaçınılmazlığı kabul edildi; sağlıklı nesillerin yetişmesinde anneye roller biçildi (Stearns, 2018: 173-175). Bu dönüşümde Şintoizm'in rol oynamadığı düşünülmemelidir. Eğitim sisteminde imparatorluk merkezli ilahilik kavramını tekrarlayan; vatanperverliği, atalar kültünü, geçmişin kahramanlarını ve kraliyet sevgisini yeni dönemle kaynaştıran bu dindi (Meyer, 2014: 162). 1872'de "Gakusei" yani yeni eğitim sistemi ilan edildi. Eğitim sistemi yüksek öğretim, ortaöğretim ve ilköğretim olmak üzere üçe ayrıldı. Fukuzawa

Yukichi, 1872'de yayımlanan "Öğrenmenin Özendirilmesi" adlı kitabında insani eşitlikten hareketle toplumsal konumların doğuştan değil eğitim-öğretim yoluyla belirlenmesi gerektiğini savundu (Akkemik, 2019: 152). Bütün bunlarla beraber Batılı modeller örneklense de çocuk bireysel saiklerle değil kolektif dinamiklerle tanımlandı. Zengin, bilgili bireyler yaratmaktan ziyade güçlü bir devletin gereksinim duyduğu rekabet ortamını kurgulayabilmek temel amaçtı (Meyer, 2014: 162). İmparatora sadakat, anne-babaya saygı, aile şerefini korumak gibi kolektif bağlamlar modernleşmenin ilk yıllarında cinsiyet temelli, öğrencileri rencide eden bir eğitim sistemi tasarladı. Feodal dinamiklerin baskın geldiği 1868-1880 arasındaki süreçte çocuk yetişkin gibi görülmeye devam etti. Örneğin çocukların ve yetişkinlerin suç karşısında aynı şekilde cezalandırılmaları Konfüçyüsçü hiyerarşi ve disipline oldukça uygundu. Japon eğitim sistemi çocukları vatani hazine olarak tanımlamaya başlayınca çocuk bakım sistemleri, çocuk yetiştirme kitapları, aile ve çocuk dergileri yaygınlaştı (Stearns, 2018: 173-181). Ama bu çeşit bir dönüşüm, ideolojik aygıtlar eliyle çocukluktan itibaren merkezden çevreye itaati ve saygıyı derinleştirmeyi amaçlayan eğitim politikalarına kapı araladı. 1880'lerde Japon modernleşme sürecinin değişen seyri bağlamında eğitim düşüncesi tartışmalarındaki liberal eğilimler yerini kültürel milliyetçiliğe bıraktı. 1883'te yayımlanan fermanla ders kitaplarının nitelik ve niceliği devlet kontrolüne alındı. 1890'larda ise ahlak ders kitaplarında imparatora itaat, vatanseverlik, toplumsal uyum, sadakat ve aileye saygı saikleri güçlendirilirken Anglosakson eğitim modeli yerini ahlaki karaktere odaklanan Alman eğitim felsefesine bıraktı (Hane, 2021: 127-128).

Modernleşme sürecinin başlarında yetersiz kamu desteği nedeniyle köylülerin eğitim harcamaları karşılanamadığından 1872'de %28 olan okula devam oranı 1878'de ancak %40'a çıkartılabilmişti. Kızlar içinse sürecin işleyişi çok daha yavaştı.

1876'da okul çağındaki oğlanların %46'sı eğitime devam ederken kızlarda bu oran %16 idi (Hane, 2021: 126-127). 1890'lı yılların başında Japonya'da nüfusun dörtte birinin en az ilköğretim düzeyinde eğitimi vardı. 1873'te ilköğretimde %28 olan okullaşma oranı 1880'de %42, 1895'te %61 oldu. 1915'e gelindiğindeyse ilkokul çağındaki çocukların neredeyse tamamı ilköğretim sistemine dahil edilmişti. 1895'te liselere devam oranı %4,3 iken 1905'te bu oran %8,8 idi. Japonların belki de XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki en önemli başarılarından bir tanesi iyi anne motifi etrafında kurgulanmış olsa da kızlardaki ilkokullaşma oranını %96'ya ulaştırmalarıydı. (Akkemik, 2019: 144; Hane, 2021: 127). Okullaşma oranın başlangıçta bu kadar yavaş olmasının nedeni okulların orduya adam toplama mekanları olarak algılanmasıydı. Zamanla yukarı hareketliliğin yarattığı iş fırsatları ile sınıfsal hareketlilik bilhassa köylülerin direncini kırarak okullaşmayı hızlandırdı (Stearns, 2018: 176). 1911'de 12 yaşın altındaki çocukların sanayi kuruluşlarında çalışmaları yasaklanırken yoksul ailelere yönelik gündüz bakımevlerinin sayısı arttırıldı. 1912'de 25 adet olan gündüz bakım evi adedi 1926'da 273'e ulaştı. Diğer yandan Japonya'da önceden de güçlü olan oyun kültürünün modern dinamiklerle bütünleştirilmesi yeni fırsatlar yarattı. Avrupa sanayisini taklit etmeye yönelik kopyacı, ezberci eğitim sistemi hayal gücü ile yaratıcılığa eğilen yeni bir eğitim modeline dönüşünce oyuncak kültürü ilgi çekici hale geldi. Örneğin 1889'da kurulan "Nintendo'nun" amacı kurşun askerlerle bağlantılandırılan militarist oyuncak kültürünün dışına çıkabilmekti. 1920'lere gelindiğinde Japonya'da çocukları çocuk oldukları gerçeğinden hareketle değerlendiren oyuncak bebekler, çizgi romanlar, oyun kartları, fantastik öyküler ile hayal gücüne odaklanan yeni bir oyuncak kültürü belirdi (Stearns, 2018: 182-183).

Yükseköğretime yönelik çabalarda dikkat çekiciydi. İlk üniversiteler hayata geçmeden önce Yukichi'nin çabalarıyla

Keiro'da bir okul kuruldu. 1877'de kurulan "Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'ni" aynı yıl kurulan "Kyoto İmparatorluk Üniversitesi" izledi. 1882'de Okuma'nın kurduğu "Waseda" ise özgün bir örnek haline geldi. 1907'de Sendai, 1910'da ise Fukuaka Üniversiteleri eğitim-öğretime başladı (Meyer, 2014: 161). Sürecin başlarında yabancı dillere uyum sağlama çabası nedeniyle uzayan hazırlık süreleriyle 1877'de olduğu gibi 77 adet yabancı hocanın yükseköğretime ayrılan bütçenin üçte birini tüketmesi Japonların takibindeydi. Meiji Modernleşmesinin adımları 1940'lara gelindiğinde 7 imparatorluk üniversitesi, 14 devlet üniversitesi ve 28 özel üniversite ile güçlü bir yükseköğretim yapısı kurgulamıştı. Üniversitelerin bu gelişiminin genele yayıldığı düşünülmemelidir. 1905'te %0,9 olan üniversitede okullaşma oranı 1925'te %32,3'e çıkar. Ancak bu yüzde genel öğrenci toplamının yalnızca %2,5'una karşılık gelmekteydi. Üniversite ortamının buradaki temel kaygısı devletin gereksinimlerine odaklanan yetişmiş, elit bir insan potansiyeli yaratabilmekti. (Charle & Verger, 2005: 150-151). Bu elit tavır, ülkede başarılı öğrencilerden oluşan bir azınlığa üniversite yolunu açan eleme sınavlarını belirginleştirdi. Bu sınavların aile bütçesine getirdiği yük, artan maliyetler arasında bir denge oluşturarak hane içi çocuk sayısını azalttı (Stearns, 2018: 179). Eğitimin şehirler merkezli dönüşümü ve yoğunlaşması köylüler ile şehirliler arasındaki farkı açarken kırsal ve kentsel Japonya arasında günden güne artan uçurum, şehirli züppenin gözünde geri köylü imajını yarattı. Köylüler uzun saatler boyunca ağır işlerde ezilirken kentlilerin bir kısmı kültürün ve edebiyatın meyvelerine sahip oldu. Köylüler en iyi olasılıkla 6 yıllık zorunlu ilköğretimi bitirebilirken şehirlilere ortaöğretim ile yükseköğretimin kapıları açıktı. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde iletişim, ulaşım ve basın-yayım araçlarındaki artış kamunun atılımlarıyla bütünleştiğinde bu süreç değişmeye başladı. Özellikle gazete tezgahlarını ve kitapçıları haftalık ve aylık dergiler doldurdu (Hane, 2021: 186). Yüksek öğretim bağlamında Japon kadınlarına Batılı kadınlardan daha erken

açılan alansa hekimlikti. 1884'te okula kabulünü sağlayabilmek için üç gün üç gece oturma eylemli yapan Takasahi Mizuko 1887'de Japonya'nın ilk kadın doktoru oldu (Hane, 2021: 167).

Sonuç

Japonya'nın XX ve XXI. yüzyıllarda geçirdiği dönüşüm ve gelişmeler XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki Meiji Restorasyonu ile doğrudan bağlantılıdır. 1854-1905 yılları arasında emperyalist odaklar karşısında bir varoluş mücadelesi veren Japonya, sanayileşme odaklı yenileşme politikaları sayesinde hegemonik bir güce dönüştü. Japonya'nın bu 50 yıllık süreçte Amerikan donanması karşısında ne yapacağını şaşıran bir ulus olmaktan çıkarak Rus donanmasını ağır yenilgilere uğratan bir güce dönüşmesi, varoluş mücadelesi veren diğer ülkelere de örnek oldu. Bu örneğin varoluşsal tavrı, sonraki yıllarda Japonya'nın emperyal temayüllere meyletmesiyle azalsa da "Japon Mucizesi" yenileşme tarihinin mihenk taşlarından birisine dönüştü. XIX. yüzyılı etkileyen üç ana devrim yani "Sanayi Devrimi", "Demokrasi Devrimi" ve "Bürokrasi Devrimi" ile içsel değerleri ve algılamaları minvalinde bütünleşen Japonya, başarılı sanayileşme politikalarının desteklediği güçlü bir ordu, güçlü bir devlet yaratabilmişti. Pragmatik, taklitçi yeterliliklerini ekonomik varoluş mücadelesi ile askeri gelenekler arasında kümelendiren Japon toplumu, yenileşme sürecinde sosyoekonomik ve kültürel yapısını güçlü bir adaptasyonla farklılaştırabilmiştir.

XVI. yüzyılın sonlarında Batılılarla karşılaşan Japonlar, politik, dini kaygılar nedeniyle sonraki yüzyılın başlarında Avrupalılarla olan ilişkilerini sınırlasalar da Hollandalılar aracılığıyla Batı dünyasını analiz etmeyi, kapital ilişkilerle kaynaşmayı, bir yerel pazar ekonomisi kurmayı, feodal çatışmalar çerçevesinde yeni silah teknolojileri ile değişen kitap kültürünü izlemeyi başarmışlardı. Tokugawalı yıllardaki toplumsal uyum,

belirgin refah artışları ve stabil nüfus gerçekliği gibi faktörler ise dışarıda olanın içeriye sirayetini kolaylaştırmıştı. 1846'da Biddle Japonya kıyılarına demirlediğinde karşısındaki ülke, bir ada ülkesi olmanın avantajlarından yararlanan, homojen, samuray kültü ve şogunluk etrafında askeri geleneklerle bütünleşmiş yani medeniyet olmanın içsel çelişkilerini çözümlemiş üretici bir toplumdu. Japonya'yı emperyal çıkarlarına eşitsiz saiklerle dahil etmeye çalışan Batılıların bu çerçevede en belirgin hataları bu ülkeyi Çin ile aynı sepette değerlendirmeleriydi. Japonya, Çin'in yüzlerce yıllık hegemonik gücü karşısında Çinli olmadan Çin kültürünün yararlı noktalarını kendine özgü pragmatik uygulamalarla taklit edebilmiştir. Japon Restorasyonunun kısa süreli belirgin kazanımlarının niceliksel, niteliksel tabanı için 1600-1850 yılları arası Tokugawa Dönemine bakılmalıdır. Tokugawalı yılların dua edenlere değil savaşanlara değer veren oligarşik düzeni, orta sınıfın yokluğunda "sanayileşme, oligarşi, militarizm" üçlüsünün kaynaştığı "yukarıda-aşağıya uzanan militer-soylu bir yenileşme" yaratmıştır.

1854-1905 yılları arasında Japon Modernleşmesinin seyrini belirleyen sorgulamalar aynı dönemde Osmanlı Modernleşme sürecini tartışanların sorgulamalarından pek de farklı değildir. Her iki toplumda yoğunlaşan emperyal eğilimlerin yarattığı varoluş mücadelesinde "ülkenin-devletin nasıl kurtarılabileceğine" odaklanmışlardır. Japon yenileşmesinin deneyimleri ile kazanımları ekonomik ve hegemonik niteliğini güçlendiren bütüncül bir örnek sunarken Osmanlı yenileşme sürecinin yaptıkları ya da yapamadıkları devletin yıkılmasına giden süreci engelleyememiştir. Toplumsal, jeopolitik, jeostratejik ve ideolojik farklılıklar ile tarihsel gerçeklikler Japon Modernleşmesi ile Osmanlı Modernleşmesini farklı kulvarlara taşımaktadır. Özellikle gelenekler bağlamında iki modernleşme sürecinin benzeştirilmesi sorgulanabilir bir husustur. Gündelik yaşamın dizgelerini dua edenler etrafında değil de

savaşanlar etrafında algılayan kümelenmelerle söz konusu dizgeyi dua edenlerin dışına çıkartmamak için çabalayan kümelenmeler ile farklı sonuçlar yaratmıştır. Bu düzlemde Japon modernleşmesi toplumsal, ekonomik, kültürel hazırbulunuşluğunu, oligarşik, militarist, kapitalist, pozitivist bağlamlarla bütünleştirebildiği için başarılı olmuştur. Bu başarının manivelası ise sanayileşmedir. Merkantilist bir gündem izleyen Japon plütokrasisi, ilk yıllarda ekonomik stabiliteye odaklanırken dışarıya karşı kendisini savunabilen güçlü bir bürokrasi arzulamışlardı. Pragmatik Japon algılaması, Batı'nın modernleşme küfesinde yer edinen her şeye ilgi duymaktan ziyade, "güçlü devlet-güçlü ordunun" nasıl yaşanabilir kılınabileceğini merak ediyordu. 1868'de Şogunun kuvvetleri yenilgiye uğratıldığında Mikadonun kutsallığı kalkınma hedefli sanayileşmeyle iç içe geçirilirken çok yönlü bir dönüşüm de başlamıştı. 1868-1885 yılları arasında Avrupalı değerleri çözümlemeye çalışan Japonlar ekonomik ve bürokratik bir altyapı oluştururken kültürel milliyetçiliğin sınırlarında değillerdi. Ancak 1886-1906 yılları arasında kültürel milliyetçiliğin, oligarşik, militarist temayüllerle desteklenmiş yeni bir sanayileşme hamlesi başlatması yenileşmenin gideceği yönü belirledi. 1870-1918 yılları arasında Avrupalıların milliyetçilik, sömürgecilik ve emperyalizmden kaynaklanan farklı çatışma bölgelerine odaklanmaları bu ülkeleri Uzakdoğu'da güç kaybına uğratırken Japonya'nın emperyal baskılardan uzak iç pazarı destekleyen güçlü dış pazarlar elde etmesini sağladı.

Japon yenileşmesi "aydınlanma, demokratikleşme" etrafında değil de "güçlü devlet, güçlü ordu" ilkesi etrafında toplandığından 1890'lı yıllarda yoğun bir oligarşik, militarist bütünleşme yaşadı. Japon modernleşmesinin kesintisiz yükselişi, aileden imparatora uzanan geleneksel itaatin oligarşik eğilimlerle bütünleştirilmesinden yararlanıyordu. Mitsui", "Mitsubishi", "Sumitomo", "Yasuda", "Furukawa", "Şibusawa", "Kawasaki", "Okura" ve "Kuhara" gibi

aile şirketlerinin desteklediği “Zaibatsu” adlı plütokrasi emperyal dürtülerle sermaye eksikliğini kapatamayacağının bilincinde olduğundan emek sömürüsüne yöneldi. Hukuki, demokratik algılamalardan ziyade ahlaki değerlerle gelenekleri merkezileştirerek sorgusuz itaate kapı aralayan Japon düşünce sistemi kamuoyu bilincinin eksikliğinden yararlanarak merkantilist, oligarşik sanayileşmeyi kadın ve çocuk emeğiyle destekledi. Zaibatsu ve polis teşkilatı sanayileşmeyle beraber belirginleşen demokratik, sosyalist talepleri toplumsal-ahlaki nüanslardan yararlanarak rahatlıkla etkisizleştirebildiğinden sonraki yılların militarist, emperyal eğilimlerini dizginleyebilecek yapılar ülkede yeşeremedi.

Bütün bunlarla birlikte oligarşik modernleşmenin Japonya’nın hızlı yenileşme ve kalkınmasının kaynağı olduğu da unutulmamalıdır. Japon yenileşme dizgesini kendi içsel tutarlığı bağlamında algılamak doğru olacaktır. Jeostratejisini erken dönemlerden itibaren ada ülkesi olma realitesi etrafında kurgulayan Japonya samuray kültürüyle yeni tip militarizm ile kaynaştırıldı. Askerlik ile savaş kültürünü gündelik yaşamlarının odağı kılan Japonlar için adanın güvenliğini sağlamak için gösterdikleri tarihsel fedakârlık geçmişte var olan değerlerin modernleşmeyle yeniden yorumlanmasıydı. Pragmatik, taklitçi, hızlı yanıtlar verebilen Japonlar, Batı’ya açılma sürecinde önceki yüzyıllarda Çin ile kaynaşırken yaptıkları gibi jeostratejik gerçekliklerden destek alarak başarılı oldular. Örneğin Alman Ordusu ile İngiliz Kraliyet Donanmasından heyetleri ülkelerine davet eden Japonlar, özellikle İngiliz kopyası okullar açtılar. Japon İmparatorluk Donanmasının Etajima’daki subay eğitim okulu İngiltere Dartmout’taki okulun birebir aynısıydı. Batı bilimleriyle, matematiğiyle, astronomisiyle bütünleşen bu kültür, giriştiği varoluş mücadelesinde teknik bilgi üretimini çözümleyemediği sürece başarılı olamayacağını anladı. Özellikle 1868-1885 yılları arasında taklitle temel bilim-teknik

bilgilerine ulaşan, tarımsal sermayeyi aile şirketlerine aktararak oligarşiyi güçlendiren Japonlar, 1886-1906 yılları arasında tersine mühendisliği kullanarak hızla hafif sanayiden ağır sanayiye geçebildiler. Gereksinim duydukları yetişmiş insan potansiyelini zengin, bilgili bireyler olarak yetiştirmekten ziyade oligarşi ile bürokrasinin taleplerine göre kurgulayan Japonlar, 1880 sonrası kültürel milliyetçiliğinin etkisiyle itaat, sadakat ve saygıyı merkezileştiren bir eğitim modeli tasarladılar. Devletin merkezi eğitim politikalarının yanında basım-yayım araçlarıyla, günden güne artan demiryolu hatları bilginin akışkanlığını arttırıp yetişmiş insan potansiyelini güçlendirirken Japonya'yı da değiştirdi. Burada ilginç olan husus, bu farklılaşma sürecinde sadece Japonya'nın aydınlarının ya da plütokrasisinin değil sıradan insanın da Batı merkezli okuma kültürüne hızla uyum sağlayabilmesiydi. Açıkçası Avrupa'nın yanı başındaki İslam ülkeleri ile karşılaştırıldığında Japonya'nın okyanusun öte tarafından bu birikime daha fazla meyletmesi de Japonya'nın kültürel hazırbulunuşluğunun göstergelerinden birisiydi.

Japon modernleşmesinin XIX. yüzyılın ikinci yarısından bugüne ulaşan serüveni kuşkusuz ki Uzakdoğu ülkelerine rol modeli olmaya devam etmektedir. Ancak Japonya'nın hızlı kalkınmasının altındaki tarihsel, kültürel, jeopolitik dinamikleri görmeden Japonya'nın dönüşümünü anlayabilmek mümkün değildir. Tokugawalı yıllarda izolasyon politikaları aracılığıyla Japonya'da hayat bulan homojen, üretken dönüşüm irdelenmeden Japon yenileşmesine bakılmamalıdır. Örneğin, Japon Modernleşmesi ile Türk Modernleşmesi karşılaştırılırken Türk Modernleşmesi yeknesak bir çerçeveye oturtulmamalıdır. Aslında homojen, üretken Japon modernleşmesinin 1854 sonrasındaki kazanımları sanayileşme ile kapitalizme uyum sağlamayı amaçlayan devrimsel bir süreçken aynı yıllarda Osmanlı bürokratik modernleşme dizgesi emperyal saikleri kontrol altına alma çabasıydı. Bu noktada Japon

Modernleşmesi ile Atatürk Devrimleri arasındaki farklılık ve benzeşimlere bakmak daha yararlıdır. Restorasyon sürecinde Çin hegemonyasından kurtulan Japonya'nın en büyük şansı, Avrupa diplomasisinin emperyal, milliyetçi kırılma noktalarıyla uğraştığı bir dönemde yani 1854-1906 yılları arasında devrimci, merkantilist süreçlerini tamamlayabilmesiydi. Atatürk Devrimleri ile 1923-1939 yılları arasında Türkiye'de benzer bir diplomatik ortamdan yararlandı. Ancak Türkiye'deki devrim dizgesi Japonya'da olduğu gibi inovatif, teknolojik bir sanayileşme yaratamadı. Türkiye'nin bugün de süren bu inovatif eksikliği Japonya'nın "Sony, Seiko, Orient, Honda, Toyota, Nintendo" gibi küresel şirketlerinin başarılarında saklıdır.

Kaynakça

Acemoğlu, D., & Robinson, J. (2013). *Ulusların düşüşü: göç, refah ve yoksulluğun kökenleri.* İstanbul: Doğan Kitap.

Akagündüz, Ü. (2013). Bilginin üretimi ve yayılımının geçmişten günümüze etkileri. *Turnalar*, 52, 80-83.

Akkemik, K. A. (2019). *Japonya'nın iktisadi ve sosyal tarihi: savaş öncesi dönem.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Alabaş, R., & Yinilmez Akagündüz, S. (2021). The ethical value of human and environmental relations: the place of environmental ethics in geography curriculum and textbooks in turkey. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches,, 6*(16), 1851-1906.

Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması.* (S. Dolanoğlu, Çev.) İstanbul: Metin Yayınları.

Appleby, J. (2012). *Amansız devrim: kapitalizmin tarihi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Archer, C., & Ferris, J. (2020). *Dünya savaş tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Armaoğlu, F. (2020). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914).* İstanbul: Kronik Yayınları.

Belge, M. (2012). *Militarist modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye.* İletişim Yayınları: İstanbul.

Buluş, A. (2002). Japon kapitalizminin kökenleri ve Osmanlı Devleti ile bir karşılaştırma. *Divan İlmi Araştırmaları* (13), 135-195.

Chang, H.-J. (2009). *Sanayileşmenin gizli tarihi.* İstanbul: Epos Yayınları.

Charle, C., & Verger, J. (2005). *Üniversitelerin tarihi.* Ankara: Dost Kitapevi.

Dıllon, M. (2016). Modernleşen Çin'in tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dowd, D. (2006). *Kapitalizm ve kapitalizmin iktisadı eleştirel bir tarih.* İstanbul: Yordam Kitap.

Ducange, J.-N. (2023). *Fransız Devrimi ve dünya tarihi: iki yüzyıllık tarihsel ve siyasal tartışma (1815-1991).* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Dudley, L. M. (1997). *Kalem ve kılıç.* Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ergut, F., & Uysal, A. (2012). *Tarihsel sosyoloji.* İstanbul: Dipnot Yayınevi.

Esenbel, S. (2015). *Japon modernleşmesi ve Osmanlı: Japonya'nın Türk dünyası ve İslam politikaları.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Fülberth, G. (2014). *Kapitalizmin kısa tarihi.* İstanbul: Yordam Kitap.

Fagan, B. (2021). *Küçük buzul çağı.* İstanbul: Say Yayınları.

Furtado, P. (2012). *Ülkelerin tarihi.* İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat.

Goody, J. (2012). *Tarih hırsızlığı.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Habermas, J. (1997). *Kamusallığın yapısal dönüşümü.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Hane, M. (2021). *Kısa Japonya tarihi.* İstanbul: Say Yayınları.

Harman, C. (2009). *Halkların dünya tarihi: Taş Devri'nden yeni binyıla.* İstanbul: Yordam Kitap.

Headrick, D. R. (2022). *Teknoloji tarihi.* İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Hearn, L. (2016). *Japonya.* Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Heyt, E. P. (1995). *Japonya: bir ulusun intiharı.* İstanbul: Sabah Kitapları.

Hobsbawm, E. J. (2003). *Sanayi ve imparatorluk.* Ankara: Dost Yayınları.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keneddy, P. (2017). *Büyük güçlerin yükseliş ve çöküşleri.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lees, A. (2022). *Şehirlerin tarihi.* İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Mann, M. (2017). *İktidarın tarihi: küresel imparatorluklar ve devrim.* İstanbul: Phoenix Yayınları.

Marks, R. (2022). *Modern dünyanın kökenleri.* İstanbul: Selenge Yayınları.

Marr, A. (2018). *Büyük dünya tarihi.* Ankara: Yakamoz Kitap.

Meyer, M. W. (2014). *Japonya tarihi.* İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Osterhammel, J. (2022). *Dönüşen dünya: küresel 19. yüzyıl tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1965). Japonya'nın modernleşme denemesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 20*(1), 293-309.

Parker, G. (2014). *Askeri tarih.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ponting, C. (2011). *Yeni bir bakış açısıyla dünya tarihi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Ribard, A. (1974). *İnsanlığın tarihi.* İstanbul: May Yayınları.

Roberts, J. M. (2014). *Kısa dünya tarihi.* İstanbul: İnkılap Yayınları.

SSCB. (2021). *Uluslararası işçi sınıfı hareketleri-II.* İstanbul: Yordam Kitap.

Sander, O. (2016). *Siyasi tarih:İlk Çağlar'dan 1918'e.* Ankara: İmge Kitabevi.

Stearns, P. N. (2018). *Çocukluğun tarihi.* İstanbul: Dedalus Kitap.

Seth, M. J. (2023). Kısa Kore tarihi. İstanbul: Say Yayınları.

Stearns, P. N. (2021). *Dünya tarihinde sanayi devrimi.* İstanbul: Say Yayınları.

Özgüven, A. (1984). Japon mucizesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 40*(1-4), 91-131.

Toussaint, E. (2022). *Borç sistemi: devlet borçlarının ve reddedilmelerinin bir tarihi.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Wiesner-Hanks, M. E. (2020). *Kısa dünya tarihi.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Wiles, D. (2013). *Tiyatro tarihi.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Woodruff, W. (2015). *Modern dünya tarihi.* İstanbul: Pozitif Yayınları.

Woolf, D. (2012). *Tarihin küresel tarihi.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Yinilmez Akagündüz, S. (2013). Osmanlı Devleti'nde okutulan ilk fizik ders kitabı: usûl-i hikmet-i tabiiye (doğa felsefesine giriş). *Türk Tarih Eğitimi Dergisi, 2*(2), 58-77.

Yinilmez Akagündüz, S. (2020). Citizenship consciousness and moral values in civics textbooks in Turkey (1924-1945). *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(4), 69-85.